



Вікторія Піддубна,

аспірантка кафедри цивільного права
Національної юридичної академії України
ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ПРАВА ВЛАСНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Питання про право власності релігійних організацій є недостатньо дослідженими в сучасній цивільно-правовій літературі. Разом із тим ця проблема розглядалася і фахівцями у сфері церковного права [1, с. 416–457; 2, с. 312–327; 3, с. 519].

Метою цієї статті є аналіз та з'ясування деяких питань щодо джерел формування та об'єктів права власності на майно релігійних організацій.

Згідно із ст. 35 Конституції України кожному гарантується право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави. Відповідно до ст. 13 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» релігійна організація визнається юридичною особою з моменту реєстрації її статуту. Таким чином, релігійні організації є суб'єктами права і тому здатні від свого імені здійснювати належні їм права, в тому числі майнові. Основними нормативними актами у сфері регламентації майнових прав релігійних організацій є Цивільний кодекс України, Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23.04.1991 р. (далі – Закон). Майновий стан релігійних організацій регулюється також статутами цих організацій.

Слід зазначити, що майно, яке належить релігійним організаціям, традиційно має цільове призначення. Релігійні організації в Україні створюються з єдиною метою: задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру, а тому відносяться до непідприємницьких юридичних осіб, мають спеціальну правоздатність, у межах якої їм належать лише ті цивільні права й обов'язки, які відповідають цілям діяльності, які передбачені у статутних документах. У зв'язку із цим майно, яке належить релігійним організаціям, повинно використовуватися ними виключно для досягнення: по-перше, статутних цілей, по-друге, тих цілей,

які за своїм характером пов'язані із статутними. Використання майна релігійних організацій в інших, не передбачених статутними документами цілях, не допускається. У цьому і полягає певна особливість майнового режиму релігійних організацій.

У зв'язку із цим, досліджуючи право власності релігійних організацій, слід розглянути питання про джерела формування майна, яке знаходиться у власності цих організацій. Відповідно до ст. 18 Закону до таких джерел можна віднести майно, придбане або створене релігійними організаціями за рахунок власних коштів, пожертвуване громадянами, організаціями або передане державою, а також на інших підставах, передбачених законом. Слід зазначити, що наведений перелік джерел формування майна не є вичерпним, оскільки використання майна можливе і на інших підставах, передбачених законом. Як впливає із статутних документів релігійних організацій, джерелами формування майна можуть бути також прибутки від здійснення виробничої та господарської діяльності, членські внески, грошові надходження від здійснення культурної діяльності, доходи від реалізації літератури і предметів релігійного призначення.

Що стосується такого джерела формування майна релігійних організацій, як придбане або створене за рахунок власних коштів, то воно є досить поширеним майже для будь-якого з видів релігійних організацій (релігійної громади, управління (центру), релігійного братства, монастиря, місії, духовних навчальних закладів). Так, зусиллями віруючих релігійної громади можуть проводитися роботи з будівництва тих чи інших приміщень, створення будь-яких предметів, які використовуються при проведенні богослужінь, здійснення реставраційних робіт тощо. Право власності на майно, набуте за рахунок власних коштів, виникає у релігійних організацій на підставі укладення таких цивільно-правових договорів, як купівля-продаж, міна, поставка.

Серед релігійних організацій досить поширеним джерелом формування майна є пожертвування майна громадянами, організаціями або передача його державою. До цього

джерела можна віднести як добровільні внески засновників, так і добровільні пожертвування фізичних чи юридичних осіб будь-якій релігійній організації. Пожертвування можуть мати і цільовий характер, визначатися окремими особами, відповідно програмою чи конкретною вказівкою цими особами на мету використання майна. Так, пожертвування з конкретним призначенням, у більшості випадків на користь релігійних організацій, здійснюються юридичними особами. При цьому цілі використання пожертвованого майна пов'язані з відновленням нерухомості релігійних організацій.

Істотним джерелом формування майна будь-якого з видів релігійних організацій є прибутки, які отримують ці організації від здійснення виробничої та господарської діяльності. Зауважимо, що чинний Закон не містить визначення поняття виробничої або господарської діяльності релігійних організацій, а лише розкриває юридичні межі здійснення такої діяльності, а саме: вона повинна бути спрямована на виконання статутних цілей. Здійснювати таку діяльність релігійні організації можуть лише шляхом заснування видавничих, поліграфічних, реставраційно-будівельних, сільськогосподарських та інших підприємств, а також добродійних закладів (притулків, інтернатів, лікарень), які мають право юридичної особи. Аналізуючи дану норму, слід зазначити, що чинний Закон не закріплює за релігійними організаціями право на підприємницьку діяльність, а встановлює лише право на здійснення виробничої або господарської діяльності. На нашу думку, виробнича або господарська діяльність повинна розглядатися як аналог підприємницької діяльності, оскільки права релігійних організацій як одного з різновидів непідприємницьких юридичних осіб на заняття підприємницькою діяльністю чітко простежуються в сучасному українському законодавстві. Так, відповідно до ст. 86 Цивільного кодексу України непідприємницькі товариства нарівні із своєю основною діяльністю можуть здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені. Як бачимо, чинне законодавство містить певні обмеження щодо здійснення непідприємницькими товариствами, в тому числі релігійними організаціями, підприємницької діяльності. По-перше, така діяльність повинна відповідати цілям створення цих організацій, а також сприяти їх досягненню, по-друге, прибуток від такої діяльності не може бути розподілений між учасниками цих організацій.

Що стосується такого джерела формування майна, як сплата членських внесків, то воно має місце лише в окремих видах релігій-

них організацій. Наприклад, таке джерело формування майна передбачається статутними документами релігійного братства. Питання про розмір і порядок сплати членських внесків чітко не встановлений у статуті, очевидно, що такі внески робляться добровільно і не мають встановленого фіксованого розміру. У статуті, зокрема, закріплюється порядок вступу і виходу з членів братства. Так, у разі виходу з членів релігійного братства повинно бути виконано щонайменше дві умови: по-перше, подання заяви про вихід з релігійного братства на ім'я голови братства і отримання резолюції засідання ради братства, а також дозвіл контрольно-ревізійної комісії щодо відсутності майнової чи фінансової заборгованості.

Одним із поширених джерел формування майна, яке поступає у власність релігійних організацій, є доходи від здійснення культурної діяльності. Так, відповідно до розділу XI п. 10 Статуту про управління Української православної церкви Московського патріархату одним із джерел формування майна є грошові надходження від здійснення богослужінь, таїнств, обрядів. У більшості випадків культурні послуги, перелік яких затверджений постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку культових послуг та предметів культового призначення, операції з надання і продажу яких звільняються від обкладання податком на додану вартість» від 12.09.1997 р. № 1010, здійснюються як на безоплатній основі, так і за певну плату.

До джерел формування права власності на майно релігійних організацій можна віднести і доходи цих організацій, які вони одержують у результаті здійснення культурно-освітньої діяльності, а саме: проведення виставок, семінарів, організації паломницьких поїздок; освітньої, видавничої діяльності.

Слід звернути увагу на те, що об'єкти права власності релігійних організацій мають певні особливості. Перелік таких об'єктів закріплений в нормах законів України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23.04.1991 р. (ст. 18), «Про власність» (ст. 29). Відповідно до ст. 18 Закону у власності релігійних організацій можуть бути будівлі, предмети культу, об'єкти виробничого, соціального і добродійного призначення, транспорт, кошти та інше майно, необхідне для забезпечення їх діяльності. Перелік об'єктів права власності не є вичерпним, тому релігійні організації можуть мати у власності й інше майно, необхідне для здійснення їх статутних цілей. Майно, яке знаходиться у власності релігійних організацій, можна класифікувати за різними критеріями:

1) на рухоме і нерухоме;

2) залежно від цільового призначення: на майно релігійного призначення й інше майно;

3) майно, яке відноситься до пам'яток історії та культури й інше майно.

Так, що стосується **нерухомого майна**, то воно може мати як культове, так і не культове призначення. До об'єктів культового призначення відносяться будівлі (церкви, костюли, мечеті), тобто ті місця, які спеціально призначені для проведення богослужінь, здійснення різних релігійних обрядів.

До *нерухомого майна*, яке не має спеціального культового призначення, можна віднести об'єкти виробничого, соціального, благодійного призначення, будівлі релігійних управлінь (центрів), будь-які складські приміщення.

Слід зазначити, що не всі об'єкти нерухомого майна, в тому числі культового призначення, можуть знаходитись у власності релігійних організацій. Відповідно до ст. 17 Закону «культові будівлі і майно, які становлять державну власність, передаються організаціями, на балансі яких вони знаходяться, у безоплатне користування або повертаються у власність релігійних організацій безоплатно відповідно до рішень обласних, місцевих держадміністрацій». З аналізу даної норми не зрозуміло, яке саме майно, крім культових будівель, може безоплатно передаватися у користування чи у власність цих організацій. Крім того, чинне законодавство не містить усталеної термінології щодо визначення такого майна єдиним терміном. Так, у ряді підзаконних актів, зокрема в указах Президента України «Про невідкладні заходи щодо остаточного подолання негативних наслідків тоталітарної політики колишнього Союзу РСР стосовно релігії та відновлення порушених прав церков і релігійних організацій» від 21.03.2002 р. № 279/2002 використовується термін «церковне майно»; «Про заходи щодо повернення релігійним організаціям культового майна» від 04.03.1992 р. № 125/2003 вживається термін «культове майно».

Зважаючи на викладене, доцільно було б на законодавчому рівні, по-перше, визначити найбільш повний перелік такого майна, по-друге, використовувати позначення такого майна єдиним терміном, оскільки, з цивільно-правової точки зору, особливість такого об'єкта, як культове чи церковне майно, полягає в тому, що передача його у користування чи у власність релігійних організацій здійснюється безоплатно. До того ж, відповідно до ст. 20 Закону, саме на майно культового призначення не може бути звернене стягнення за претензіями кредиторів.

Що стосується визначення такого майна єдиним терміном, то можна запропонувати термін «майно релігійного призначення». Під майном релігійного призначення слід розуміти майно, яке має цільове призначення і тісно пов'язане з метою створення цих

організацій, а саме із задоволенням релігійних потреб громадян сповідувати та поширювати віру.

Особливим правовим статусом наділяються такі об'єкти права власності релігійних організацій, які становлять історичну, художню або іншу культурну цінність, тобто пам'ятки історії та культури. Відповідно до ч. 3 ст. 17 Закону «культові будівлі і майно, які становлять історичну, художню або іншу культурну цінність, передаються релігійним організаціям і використовуються ними з дотриманням встановлених правил охорони і використання пам'яток історії та культури. Такі правила користування встановлені Законом України «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000 р. № 1805-III.

Забезпечення охорони і збереження культових будівель і іншого майна – пам'яток історії та культури покладається на ті релігійні організації, у власності чи у користуванні яких ці пам'ятки знаходяться. Релігійні організації також зобов'язані утримувати пам'ятку в належному стані, своєчасно проводити ремонт, захищати від пошкодження, руйнування або знищення (ч. 1 ст. 24 Закону «Про охорону культурної спадщини»). Слід зазначити, що в чинному законодавстві містяться і певні обмеження щодо передачі культових споруд – визначних пам'яток архітектури, які не підлягають передачі у постійне користування релігійним організаціям. Зокрема, перелік таких пам'яток закріплений у постанові Кабінету Міністрів України «Про використання культових споруд – визначних пам'яток архітектури, які не підлягають передачі у постійне користування релігійним організаціям» від 09.08.2001 р. № 1005.

Викладене дозволяє зробити **висновок**, що *джерела формування і об'єкти права власності на майно релігійних організацій мають певну специфіку. Право власності на майно релігійних організацій, в тому числі і на майно релігійного призначення (культові будівлі, предмети культу), повинно вирішуватися як на законодавчому рівні, так і самими релігійними організаціями. У цьому випадку держава не буде порушувати принцип, закладений у ст. 5 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», відповідно до якого держава не втручається у здійснювану в межах цього Закону діяльність релігійних організацій.*

Література

1. Суворов Н. С. Учебник церковного права. – М., 1913.
2. Павлов А. С. Курс церковного права. – СПб., 2002.
3. Далматинский Н. Православное церковное право. – СПб., 1897.